



# İSLAMOFOBİK KURGUDA ORYANTALİZMİN ROLÜ

## THE ROLE OF ORIENTALISM IN ISLAMOPHOBIC FICTION

MERVE AR

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ  
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ  
[seyismerve@hotmail.com](mailto:seyismerve@hotmail.com)



### Öz:

Tarihsel olarak bakıldığında özellikle 11 Eylül 2001'deki saldırılardan sonra son derece popüler bir kullanım alanına sahip olan İslamofobi kavramı terim olarak yeni, fakat bu kavramın arkasındaki tarihsel, kültürel ve dini ön yargılar oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Son otuz yılda daha çok olmak üzere, özellikle Soğuk Savaş'tan ve "Medeniyetler Çatışması" tezinin ortaya atılmasından sonra gelişerek akademik ve toplumsal dile yerleşen, İslam'a ve Müslümanlara yönelik nefret ve korkunun, kültürel farklılıkların ötesinde çok daha derin tarihi, siyasi ve felsefi bir altyapısı ve sürekliliği vardır. Oryantalist bakış açısı, bugün modern dünyanın diğlendiriği İslamofobi kavramının zihinsel olarak kurgulanmasına ve İslamofobi kisvesi altında pratiğe dökülmesine alt yapı sağlamıştır. Bu kapsamda çalışmada, Orta Çağ dogmalarından beslenen oryantalist yaklaşımların çıkış noktaları ve artık günümüz dünyasında arkasına sığınan teolojik gerekçeleri aşarak seküler ve modern terimlerle birleşerek nasıl İslamofobi kavramına evrildiği okuyucuya sunulmuştur. Oryantalist algının İslamofobinin temellendirilmesinde nasıl bir basamak oluşturduğu ortaya konularak aynı zamanda Hıristiyan dünyanın çevresinde olup biten bilgi yığını nasıl yorumladığına ve ondan nasıl imgeler ürettiğine de yer verilmiştir.

**Anahtar kelimeler:** Din, İslam, Hıristiyanlık, Doğu ve Batı, Oryantalizm, İslamofobi.

### Abstract:

Historically, the concept of Islamophobia, which has a very popular area of use especially after the attacks on September 11, 2001, is new as a term, but the historical, cultural and religious prejudices behind this concept have a very old history. In the last thirty years, especially after the Cold War and the introduction of the "Clash of Civilizations" thesis, the hatred and fear of Islam and Muslims, which have developed and settled in the academic and social language, has much deeper historical, political and cultural differences. It has a philosophical infrastructure and continuity. The orientalist point of view provided the basis for mentally constructing the concept of Islamophobia, which is today expressed by the modern world, and putting it into practice under the guise of Islamophobia. In this context, the starting points of orientalist approaches fed by medieval dogmas and how they evolved into the concept of Islamophobia by combining with secular and modern terms by exceeding the theological reasons that are now sheltered in today's world are presented to the reader. It has been revealed how the orientalist perception constitutes a step in the grounding of Islamophobia, and how it interprets the heap of information that is happening around the Christian world and how it creates images from it.

**Keywords:** Religion, Islam, Christianity, East and West, Orientalism, Islamophobia.

MAKALE TÜRÜ ARTICLE TYPE	GELİŞ TARİHİ RECEIVED	KABUL TARİHİ ACCEPTED	YAYIN TARİHİ PUBLISHED	ORCID NUMARASI ORCID NUMBER
Araştırma Makalesi/Research Article	05.01.2021	24.05.2021	30.06.2021	0000-0002-8542-4624
İNTİHAL/PLAGIARISM		DOI NUMARASI/DOI NUMBER		
Bu makale intihal tarama programıyla taranmıştır. This article has been scanned via a plagiarism software.		-		
ATIF/CITE AS				
Ar, Merve. "İslamofobik Kurguda Oryantalizmin Rolü / The Role of Orientalism in Islamophobic Fiction". <i>ilahiyat</i> 5 (Aralık/December 2020): 159-175.				

\* Bu makale yazarın "İslamofobinin Dini ve Kültürel Kökenleri" adlı doktora tezinden üretilmiştir.



## GİRİŞ

Algılar gerçek dünyanın kişisel yorumları olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle duyuları algıya dönüştürme süreci, kişinin çevresinde yer alan uyaranlara anlam verme sürecidir.<sup>2</sup> İnsanlar etrafındaki uyarıcıları bilerek veya bilmeyerek duyu organlarıyla örgütleyip onları yorumlamaktadır.<sup>3</sup> Bir anlamda zihinsel olarak yorumlanan bu uyarıcılar artık kişinin vazgeçilmez algıları ve hatta bir coğrafyanın ya da dinin başka bir dini gelenek için yarattığı imajlara dönüşebilmektedir. İmajlar bir süre sonra artık gerçeğin yerini alacağından imajı kontrol eden gerçekliği de kontrol etmeye başlayacaktır. Bu anlamda İslam ve Batı arasındaki süregelen bu ilişkinin ekseriyetle imajlar ve algılar savaşı olduğunu akılda tutmak gerekir.<sup>4</sup>

Müslüman dünyanın yıllar içerisindeki gelişimine ve İslam'ın Hıristiyanlığın tamamen karşısında olan uzlaşmaz tutumuna başta din adamları olmak üzere pek çok Orta Çağ yazarı çeşitli şekillerde karşılık vermiştir. Apolojistler Kur'an'ın doktrinini zayıflatmak adına, misyonerler ise Müslümanları Hıristiyanlaştırmak için saldırgan tutum sergilemişlerdir. Yorumcular ve ilahiyatçılar ise İncil'in eskatolojik kehaneti doğrultusunda İslam'ı yorumlamayı tercih etmiştir. İslam, coğrafi ve tarihsel olarak siyasi hegemonya peşinde olan bir akım ve kültürel olarak, yabancı ve kısır bir medeniyet olarak ifade edilmiştir. Oryantalist bakış açısı, bugün modern dünyanın dillendirdiği İslamofobi kavramının zihinsel olarak kurgulanmasına ve İslamofobi kisvesi altında pratiğe dökülmesine bu anlamda alt yapı sağlamıştır. Oryantalist algının İslamofobinin temellendirilmesinde nasıl bir basamak oluşturduğunu ortaya koymakla aslında bir anlamda Hıristiyan dünyanın çevresinde olup biten bilgi yığınına nasıl yorumladığını ve ondan nasıl imgeler ürettiğini de ortaya koymuş olacağız. Zira üretilen bu ilk imajlarda günümüze kadar hala aşılamayan yönler söz konusudur. Örneğin İslam karşıtlığının ilk polemik eserlerini kaleme alan Şamlı Yuhanna'nın VIII. yüzyılda yazdığı *De Haeresibus* (Sapkınlar) adlı kitabında Hz. Peygamberi "sahte peygamber" olarak suçlamasıyla, modern dönemde Amerikan Evangelist Jerry Falwell'in Hz. Muhammed'i terörist olarak ilan etmesi arasında bir devamlılık vardır.<sup>5</sup>

Tarihsel serüvenine bakıldığında bilhassa 11 Eylül 2001'deki saldırılardan sonra son derece popüler bir kullanım alanına sahip olan İslamofobi kavramı, sosyolojiden siyasete, psikolojiden uluslararası ilişkilere kadar neredeyse bütün alanlar tarafından didik didik edilmiştir. Her ne kadar bugün göçmenlik karşıtı duyguların beslediği İslamofobi kavramı, terörizm, radikalleşme ve manevi kodlar gibi içtimai faktörlerle açıklansa da bize göre bu düşmanlığın merkezinde olan ve onu besleyen teolojik ve kültürel temellerin sorgulanması gerekmektedir. Buradan hareketle, biz de çalışmamızda oryantalist zihniyetin uzantısı olan ve Yahudi-Hıristiyan bilinçaltının birer yansıması olduğunu düşündüğümüz bu dar kalıp düşüncelerin, günümüz modern dönemdeki İslamofobi sorununa nasıl kaynak teşkil ettiğini özellikle oryantalist algıyı merkeze alarak analiz etmeye çalıştık. Bu analiz, mezkûr düşmanlığın tarih boyunca "öteki" üzerinden güçlenme ve kimlik inşası oluşturma gayretinde olan Batı medeniyeti tarafından, nasıl her fırsatta İslam ve Müslümanlara karşı duyulan korku olarak tabir ettiğimiz İslamofobi kisvesi altında güncellendiğini anlamamıza yardımcı olacağına kanaatindeyiz.

### 1. İSLAMOFOBİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

<sup>2</sup> Sibel Aysen Arkonac, *Psikoloji: Zihin Süreçleri Bilimi* (İstanbul: Alfa Yayınları, 1998), 65.

<sup>3</sup> Mike May, *Sensation and Perception* (New York: Chelsea House Publishers, 2007), 1.

<sup>4</sup> İbrahim Kalın, *İslam ve Batı* (İstanbul: İsam Yayınları, 2007), 17.

<sup>5</sup> Kalın, *İslam ve Batı*, 14.



Sosyal bilimlerde kavramlar anlamlardan çok daha fazlasına karşılık gelir. Kavram, anlamı kapsayan kültürel ve tarihsel her bir deneyimle yeniden anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla kavramlar inşa edilirken o kavramların hangi dönem ve konjonktürde oluşturulduğuna ve hangi şartlar altında yaygınlaştığına dikkat edilmelidir. Bugün İslamofobi kavramına yönelik öne sürülen tartışmalarda, tartışmayı ortaya koyanların niyeti ve stratejisi nasılsa kavramın o yönünü ön plana çıkartıp diğer kısımlarını göz ardı ettiğini görüyoruz. Oysa İslamofobi kavramı her şeyden önce ne sadece çokkültürlü toplumların modern sıkıntıları kapsamında ırkçılık veya ayrımcılık gibi sosyo-kültürel bir problem olarak ele alınacak kadar akademik, ne de sadece ideolojik kalıpların içine hapsedilecek kadar siyasi bir çerçeveye sahiptir. Bunların hepsini içine alacak şekilde kültürel, siyasi, dini, felsefi, sosyolojik ve psikolojik bir altyapıya sahiptir. Sahip olduğu bu çok yönlülük İslam ve Müslüman algısının medya yahut sosyal bilimler alanında yapılan çalışmaların içeriklerindeki gibi sadece bugünün tesirlerine değil geçmiş olayların ve mevcut hafızaların etkilerine odaklanmayı gerektirir. Ancak böyle bir okumayla söz konusu tartışmaları anakronik veya tarihselci bakış açısı ve analizlerle kısır döngüye sokmadan ve kavramın modern tarihi ve geleceğe muhtemel yansımalarını dışarda bırakmadan sağlıklı çalışmalar ortaya koyulabilir.

“İslam” ve Yunanca “phobos/korku” kelimelerinin birleşmesiyle oluşan İslamofobi kelimesi anlam olarak İslam korkusunu ifade etmektedir. Fobi kelimesi, Yunan mitolojisinde “dehşet tanrısı”nın ismi “Phobos”’dan gelmektedir. Fobi sözcüğü örümcek fobisi, agorafobi, sosyal fobi gibi kendisinden korkulan nesne veya duruma ilişkin olarak zikredilir. Sözlükte belirli bir nesnenin, etkinliğin veya durumun neden olduğu ve bireyin şahsı tarafından da uygun olmayan veya aşırı güdülen usdışı ve yoğun bir korku olarak ifade edilmektedir.<sup>6</sup> Fobi, gerçeklik temeli olmayan, onun yerine vehmedilen bir korku ve endişe durumunu ifade eder. Normalde korkulmayacak bir durum/nesne karşısında geliştirilen korkuyu ifade ettiği için bundan hareketle İslamofobiyi de herhangi bir gerçekliğe dayanmayan, İslam’a ve Müslümanlara karşı duyulan çekinme, korkma ve kaçma duygusu olarak nitelendirebiliriz.<sup>7</sup> Dolayısıyla kavram, Müslümanlar ve İslam hakkında özellikle Batı dünyasında görülen ön yargılı, negatif bir imaja dayalı olarak duyulan nefret ve korkuyu ve beraberinde aşağılama ve itham duygularını ihtiva eder. Tıpkı diğer fobilere konu olan korkular gibi İslam’ın da “olduğu gibi” tanınıp bilinmek istenmemesi ve bu korkunun kökeninde yatan esas korkunun anlaşılabilmesi ve dahası bu endişenin temelindeki kaygının makul dışı olmasının farkına varılamaması söz konusudur.<sup>8</sup>

“İslam” ve “Batı” ilişkileri içerisinde İslamofobinin altını dolduran temel nedenleri, “ayrımcılık”, “ön yargı”, “ırkçılık” ve “ötekileştirme” gibi kavramlarla tanımlamak mümkündür. Fakat bunun da ötesinde Kuzey Amerika ve Avrupa halkının bu hoşgörüsüzlüğünün temelinde, tarihsel geçmişleri boyunca kendinden olmayanlara karşı başlattıkları savaş yani yabancı düşmanlığı yer almaktadır.<sup>9</sup> Bu yüzden İslamofobi kavramının yabancılarla karşı duyulan korku veya yoğun nefreti ifade eden Zenofobi (*Xenophobia*) kavramından türediğini söylemek yanlış olmayacaktır.<sup>10</sup>

İslam ve Batı dünyası arasında özellikle son dönemde yaşanan gerilimlerin ortaya çıkmasını teşvik eden İslamofobik algılama şeklini Hıristiyan-Müslüman ilişkileri içerisinde günümüz bağlamında bir zemine oturtmak ve onun karakteristik özelliklerini anlayabilmek için öncelikle İslam’ın ortaya çıkışı ve onu takip eden erken dönemi iyi analiz etmeli ve bu ilk dönemlerde

<sup>6</sup> Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009), 291.

<sup>7</sup> Hakan Olgun, “Tarihsel Bir Kurgu Ürünü Olarak İslamofoby”, *Diyanet İlmî Dergi*, 44/3, 2008, s. 32.

<sup>8</sup> Chris Allen, “Justifying Islamophobia: A post- 9/11 Consideration of the European Union and British Context”, *American Journal of Islamic Social Sciences* 21/3,(2004), 23.

<sup>9</sup> Nathan Lean, *The Islamophobia Industry: How The Right Manufactures Fear of Muslims* (London: Pluto Press, 2012), 5.

<sup>10</sup> Kadir Canatan, “İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım”, *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm* ed. Kadir Canatan ve Özcan Hıdır (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2007), 26.



Hıristiyanların İslam'ı nasıl algıladıkları etüt edilmelidir. Bugün İslamofobiyi 11 Eylül olayından sonra görünür hale gelen ve dillendirilen bir kavram olarak gördüğümüzde, Batı dünyasının kökleri çok daha geçmişlere dayanan İslam ve Müslüman tasavvurunu göz ardı etmiş oluruz. Her ne kadar terimin kullanımının yaygınlaşması 90'lı yıllara tekabül etse de, Müslümanların tarih sahnesinde maruz kaldıkları ayrımcılık ve düşmanlığın kökenleri İslam ile Batı'nın karşı karşıya geldikleri ilk dönemlere kadar uzanır. İslam karşıtlığının tarihsel yansıması öncelikle Hz. Muhammed'in gerçek bir peygamber olmadığı ve Kur'an'ın çelişkilerle dolu, vahiy unsuru olmayan bir alıntı kitap olduğu gibi teolojik yargı çevresinde gelişmiştir. Çünkü vahiy geleneğinin son halkası olma iddiasındaki İslam'ın Hz. İsa'yı tanrı olarak değil beşer bir peygamber olarak görmesi ve bu bağlamda Hıristiyanlığın bozulduğunu iddia ederek Avrupa'nın teolojik zeminini eleştirmesi, Hıristiyanların İslam'ı açık meydan okuması olarak algılamasının en önemli sebebidir. İslam'ın bu söylev ve meydan okuyuşu, sonrasında Batı dünyasında karşı tezlerin ve apoloji/polemik mekanizmalarının şekillendirilmesine sebep olmuş ve daha ilerleyen süreçte XIX. ve XX. yüzyıla ulaşan haliyle *Oryantalizm*'i doğurmuştur.<sup>11</sup>

Şunu da ifade etmek gerekir ki, teolojik tecrübe yahut çatışma söz konusu olduğunda, İslam'ın bir din olarak tarih sahnesinde yer almaya başladığı VII. yüzyıldan itibaren günümüzde ağırlıklı olarak İslamofobi olarak adlandırılan İslam düşmanlığının yolunu hazırlayan ilk muhataplar kendilerini Hıristiyan olarak niteleyenler olmuştur. Bu durumun böyle olmasında İslam'ın fethettiği ve yayıldığı bölgelerin genellikle Hıristiyanlığın bulunduğu alanlar olması ve Müslüman toplumuyla paylaştığı ortak bir coğrafya ve kültür tarihçesi son derece etkilidir. Yahudiler ise her ne kadar Hz. Peygamber döneminde Müslümanlarla aralarında sorunlar yaşansa da özellikle son dönemlerde hem kendilerini üstün görmelerinden kaynaklı diğer dinlerden kendilerini soyutlamaları hem de geçirdikleri tarihsel tecrübeler sonucu kurtuluş beklentilerini kendi kavimleriyle sınırlandırmaları sebebiyle bu süreç içerisinde çok aktif yer almamaktadır.<sup>12</sup> Bunun sonucu olarak hem teolojik hem de kültürel ve politik düzlemler söz konusu olduğunda İslamofobi sorunu öncelikle Müslüman ve Hıristiyan ilişkileri bünyesinde tarih sahnesine çıkan ve yıllar içerisinde gelişerek bugün de güncelliğini koruyan bir meseledir.

Batılıların kullandığı bir kavram olarak İslamofobinin, köklü ve olumsuz anlamlar yüklenilmiş ve Müslümanlar adına genelleştirilmiş bir 'Müslüman' kimliği kurgulayarak onları ötekileştirdiği bir gerçektir.<sup>13</sup> Avrupa medeniyetinin kurucu unsurları olarak kabul edilen Yahudi-Hıristiyan değerleri, Avrupa halkının İslam âlemi ve Müslümanları ilk temas anından itibaren bertaraf edilmesi gereken bir rakip olarak görmelerine sebep olmuştur. Osmanlı'nın gücünü kaybedip dünya üzerindeki egemenliğinin zayıflamaya başlamasıyla Avrupa devletleri adeta rövanş psikolojisiyle davranarak Müslümanlar üzerinden tahribata başlamış ve sömürge siyasetiyle birlikte bilinçaltını harekete geçirmiştir.<sup>14</sup>

Bilindiği gibi ABD ve SSCB arasındaki mücadeleye dayalı çift kutuplu dünya düzeni Soğuk Savaş zamanında dünyanın mütenakız güç ve dengelerini meydana getirmekteydi. Fakat 1989 tarihinde Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla birlikte Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Doğu Blokunun çökmesi üzerine güç dengeleri değişmiş ve adeta bir "öteki" boşluğu oluşmuştur. Oluşan bu "öteki" boşluğu her ne kadar sosyolojik bir ifadeyse de pratikteki uygulaması yeni bir "düşman" arayışıdır. Bu yeni parametre artık İslam ve Müslümanları komünizm yerine yeni düşman olarak ikame etmiş, diğer bir ifadeyle hâlihazırdaki düşmanlık bu gelişmelerle daha görünür ve somut hale gelmiştir.

<sup>11</sup> Mustafa Selim Yılmaz, "Bir Terimin Arkeolojisi: Antisemitizmin Teolojik ve Politik Tarihi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/ 2 (2017), 1193.

<sup>12</sup> Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (İstanbul: İsam Yayınları, 2008), 116.

<sup>13</sup> Enes Bayraklı and Farid Hafez, *European Islamophobia Report* (İstanbul: SETA, 2016, 2017), 5-11.

<sup>14</sup> Nihat Uzun, *Avrupa'da İslamofobi: İngiltere Örneği* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 8.



Giderek artan mülteci ve sığınmacı sayısıyla yüzleşen Batı dünyası, bu yükselişi özellikle İslam ve Arap dünyasından kendi uygarlık ve kültürel kimliğine yönelik bir tehdit olarak algılamıştır. Fakat bilhassa 11 Eylül 2001 sonrasında ivme kazanan bu söylemler modern dönemde hem dini hem de dini olmayan terimlerle birleşmiş ve bir tasavvurun yeni terimlerle hayat bulmasına zemin hazırlanmıştır. Öyle ki Müslümanlar artık korku veya tehditten çok daha fazlasına, bir soruna ve düşmana dönüşmüştür.

## 2. ORYANTALİZMİN TANIMI VE KAPSAMI

Oryantalizm, doğu dinleri, dilleri, tarihleri ve kültürleri üzerinde sistematik çalışma yapmayı hedefleyen Batı merkezli bilim dalıdır. Burada “Doğu” tabiri aslında çok geniş bir sınırı içine almakta ve bu sınır dâhilinde Ortadoğu İslam dünyası ve medeniyeti yer aldığı gibi, Çin-Hint coğrafyası, dahası Mısır ve Dicle-Fırat bölgesindeki kadim medeniyetler de bulunmaktadır.<sup>15</sup> Edward Said’e göre Oryantalizm/Şarkiyatçılık, “Şark ile Garp arasında ontolojik (varlık bilim) ve epistemolojik (bilgi bilim) ayırımına dayanan bir düşünce biçimidir”.<sup>16</sup> Burada Said, Batı medeniyetinin elinde tuttuğu maharet, bilgi ve alt yapısı ile Doğu aleyhinde sahip oldukları egemenliklerini şahsileştirdiklerini ifade etmektedir. Said’in bu tanımındaki “ayırım” karşılığı olarak kullandığı ve aynı zamanda bir ayrıcalığı da akıllara getiren “*distinction*” sözcüğünün ifade ettiği gibi, bu bir kültürel ayırım ise en azından “güç” kavramıyla bağlantılı olarak sınırları çizilen bir farklılığa işaret eder. Yani burada bir güç ayırımı içinde belirlenen eşitsiz bir ilişkiden, bir “kültürel” farktan söz ediyoruz. Öyleyse bu noktada sormamız gereken basit ve aynı zamanda temel soru bu ayırımın kimin tarafından yapıldığıdır. Sorunun cevabı bizzat yazarın kitabının konusunu oluşturmaktadır: Ayırım bizzat Batı’nın kendisi tarafından yapılır.<sup>17</sup>

Doğu’yu kendisine bir meslek alanı yapan Oryantalizm, XVIII. yüzyıl sonlarına karşılık gelen sömürge çağında Doğu’ya sahip olan ve onu yeni baştan yapılandırmayı hedefleyen kuvveti elinde bulundurur. Buradan bakıldığında Oryantalizm, kültürel düzlemde ortaya konan, sistematik bir karizma sergileyen, birey ötesi niteliğe malik bir olguya karşılık gelir.<sup>18</sup> Fakat her ne kadar genel tanımlarda “Doğu Dinleri” ibaresine geniş bir yelpazede bakılabilse de aslında oryantalistlerin ilgi alanları özelde Ortadoğu dinleri ve daha da özelde İslam ve Müslümanlara ait kültürlerdir. Bununla birlikte oryantalizmi sadece İslam üzerine araştırma yapan iyi niyetli bilimsel zihniyetin bir ürününe indirgemek de ne mümkün ne de anlamlıdır. Çünkü o aynı zamanda en çok Batı dünyasının kendi dinsel kaygılarını yansıttığı siyasi ve ideolojik bir dünya görüşüdür. Bu noktada şu soruları sormak gerekir: Batı’lıları Doğu araştırmalarına yönelten motivasyonlar nelerdir? Bilmedikleri yabancı dünyaya karşı duydukları aşırı merak mı, korku mu, entelektüel bir ilgi mi, yoksa daha farklı hesap ve çıkarlar mı söz konusudur? Daha da önemlisi bu oryantalizm hareketi, çalışmamızın merkezinde olan ve modern dünyanın en meşhur fobisini oluşturan “İslam” algısının teşekkülünde nasıl bir etkiye sahiptir?

Montgomery Watt, Batı’nın bu merakının sadece İslam kültürüne ait bir merak değil de bütün din ve uygarlıklara karşı ilgisinin bir ürünü olduğunu ve amaçlarının bilimsel kritik yöntemine başvurarak insanoğlunun manevi tecrübesinin etüdünü yapmak olduğunu söylese de<sup>19</sup> Batı’nın bu istikrarlı merakının özellikle Müslümanlara karşı yoğunlaşan bir düşüncenin ürünü olduğunun açıkça ifade edilmesi gerekir. Doğu’ya ilgi aynı zamanda Batı merkezliliğin ve onun medeniyet noktasında en üst seviyeye gelmesinin ve bunu Doğu’ya ihraç etmesinin de bir ürünüdür. Ama bunun da ötesinde bize göre bu düşüncenin arkasında olan en önemli güdü “ötekileştirme”

<sup>15</sup> W. Montgomery Watt, “The Study of Islam by Orientalists”, *Islamochristiana* 14 (1988), 202

<sup>16</sup> Edward Said, *Oryantalizm*, çev. Nezih Uzel (İrfan Yayınevi, 1998), 14.

<sup>17</sup> Mahmut Mutman, “Şarkiyatçılık: Kuramsal bir Not”, *Doğu-Batı* 20/1 (2002), 110.

<sup>18</sup> James Clifford, “Oryantalizm Üzerine”, *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*, ed. Aytaç Yıldız (Ankara: Doğu Batı, 2014), 139.

<sup>19</sup> Watt, “The Study of Islam by Orientalists”, 201



tasavvurudur. Diğer bir ifadeyle gezginler, seyyahlar ve oryantalistler aracılığıyla Müslüman dünyaya ait ilk verilerin elde edildiği bu dönem “öteki” algısının tarihsel süreç içerisinde kurgulanmış bir düşmana dönüşme sürecinin tohumlarının atıldığı dönemdir. Buradaki “öteki” kavramını ayrıca ele almak gerekir.

Orta Çağ Batı mantalitesi, birbirine benzemeyi, bir arada olmayı, bir olmayı “iyi” olarak yorumlarken, farklılığı ve çeşitliliği, “kötü” ile ilişkilendiren bir karaktere sahipti. Diğer bir ifadeyle “biz”, iyi ve dürüst olana karşılık gelirken, “ötekileri” ya da “diğerleri” kötü ve istenmeyi temsil ediyordu. Böylesi bir atmosfer ve mantalitede yaşayan Orta Çağ’ın Hıristiyanları, kendinden olmayanlarla, yani “öteki” ile münasebetlerini mevcut idrak üzerine kuruyorlardı. Bu koşullar altında gerekli ilk şey, hayali bir öteki kimliği yaratmaktır. Öyleyse bu “öteki” kim olmalıdır sorusu gündeme gelmektedir. Avrupa kimliğinin yaratılmasında güçlü etkisi olan üst konumdaki Hıristiyan âlimler, bu amaçla kullanılabilecek en münasip hedef olarak İslam’ı seçmişlerdir.<sup>20</sup> Bu mantık doğrultusunda; bir taraftan, cemiyetteki heretikler, Yahudiler ve cüzzamlılar gibi kategoriler alt insan düzeyine düşürülürken, diğer taraftan ise cemiyet haricinde kalan Müslümanlar, “Kafirler”e yönelik yapılan “Haçlı Seferleri”ne muhatap oluyordu. Böylelikle, Müslümanlar birer “kafir” olarak damgalanarak aşağılanıyorlardı.<sup>21</sup>

Batı’nın Doğu medeniyetine olan merakının geçmişi ve ona dair muhayyilesinin teşekkülü, en az Doğu ile Batı’nın varlıkları kadar eskidir.<sup>22</sup> Bu idrakin tarihî kökenlerini feodal Avrupa’ya hatta Antik Yunan’dan Eski Roma’ya kadar götürmek mümkündür. Herodot, bu kıtaların isimlendirmesinin çıkış noktasını kavrayamadığından ve Avrupa’nın sınırlarına dair muammalardan bahseder, dahası bu isimlendirmeleri kimlerin yaptığını ve bu ayırma kimlerin sebep olduğunu bir türlü öğrenemediğini ifade eder.<sup>23</sup> Yine Roma İmparatorluğu döneminde Roma kenti dünyanın merkezi olarak kabul edilmiş ve o dönemde doğu için “*oriens*”, batı için ise “*occident*” tabirleri kullanılmıştır. Ama bu dönemde Doğu, Batı’ya kıyasla “medenî ülke” olarak görülüyordu.<sup>24</sup> Bununla birlikte Doğu’nun büyük kısmının Müslümanların eline geçmeye başladığı VII. yüzyılın ortalarından itibaren “öteki” kavramının muhtevası da genişlemiştir.

Bilinen ön kabulde Batı dünyası, ekonomik, teknolojik, bilimsel, siyasal ve sosyal hususlardan medeni ya da uygar olanla özdeşleştirilirken, Doğu ise barbar ya da uygarlaşmamış olanı temsil etmektedir. Diğer bir ifadeyle Batı, modernliği simgelerken Doğu’nun nasibine düşen “gelenek”tir.<sup>25</sup> Değişmeyen Doğulular, yani gelenekçiler ve değişen Batılar, yani modernler! Bu yüzden oryantalist söylemin ana karakteri her şeyden önce ‘Batı’nın eşsizliğinin altını çizmek ve bunun için Doğu’yla uyumsuzluğunun vurgulamaktır.<sup>26</sup> Bu farklılığa göre Batı, Doğu’dan üstte görülüyor, ikinci sınıf Doğu’nun sahip olduğu nitelikler, rasyonel Batı’nın değerlerine karşı antitez olarak kabul ediliyordu. Öyle ki Avrupalının giyimden görünüşüne kadar tüm hal ve hareketlerinde gözlemlenen değişikliklerin hemen hemen hepsi Avrupa kökenli ve toplumun kendisinden kaynaklandığı kabul edilirken öte yandan Ortadoğu’da meydana gelen değişiklikler ise bu durumun tam tersine dışardan yani Ortadoğulunun kendi geleneklerine tümüyle yabancı kültürlerden ve toplumlardan kaynaklandığına inanılıyordu.<sup>27</sup> Yine aynı mantık çerçevesinde Batı, üretken, fedakâr, çalışkan, demokratik, güvenilir gibi kıymetli niteliklerle kutsanmış olarak hayal

<sup>20</sup> John M. Hobson, *Eastern Origins of Western Civilisation* (United Kingdom: Cambridge University Press, 2004), 107.

<sup>21</sup> Mehmet Yüksel, “İslamofobinin Tarihsel Temellerine Bir Bakış: Oryantalizm ya da Batı ve Öteki”, *İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyumu 18-19* (Kasım 2011), Sivas, 105.

<sup>22</sup> Yücel Bulut, “Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Marife* 2/3 (2002), 14.

<sup>23</sup> Herodotos, *Herodot Tarihi*, çev. Müntekim Ökmen (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991), 215.

<sup>24</sup> Barthold, 3

<sup>25</sup> Thierry Hentsch, *Hayali Doğu: Batı’nın Akdenizli Doğu’ya Politik Bakışı*, çev. Aysel Bora (İstanbul: Metis Yayınları, 2008)

<sup>26</sup> Hilmi Yavuz, “Oryantalizm” Üzerine Bir “Giriş” Denemesi”, *Marife* 2/3 (2002) 54.

<sup>27</sup> Bernard Lewis, *The Middle East: A Brief History of the Last 2000 Years* (New York: Scribner, 1996), 3.





ediliyordu; Doğu ise Batı'nın karşısında rasyonellikten uzak, üretmeyen, tembel, keyfi, cazip olduğu kadar egzotik ve karmaşık, despot, bozulmuş, pasif, bağımlı, durağan ve değişmeyendi. Diğer bir ifadeyle, Batı çok sayıda gelişmiş niteliklerle tarif edilirken, Doğu yokluklarla tanımlanıyordu”<sup>28</sup>

Doğrusunu söylemek gerekirse Doğu ve Batı kavramları, salt coğrafi tanımlamaya tekabül etmemektedir. Her ikisi de sembolleşmiş bir coğrafyaya karşılık gelmesine rağmen Doğu'yu ve Batı'yı belirleyen bir sınır vardır. Sınırlar değiştikçe bu iki taraf arasındaki mücadele de sürekli şekillenmektedir. Buradaki sınır mefhumu her bir kültürün kendiliğini ifade eden birtakım kriterlerin varlığına işaret etmektedir. Kısaca her kültürün kendine has nitelikleri söz konusudur. Böylece bir sınırın varlığı, iki ayrı kültürün farklılığını ifade etmektedir.<sup>29</sup> Bu iki medeniyetin birbirleriyle kesişen tarihçesi, beraberinde iki algılama biçimine de sahiplik eder. Bunlar olgu ile algının, gerçek ile efsanenin, kimlik ile imajın ve hakikat ile tahayyülün içi içe geçtiği bir tarih.<sup>30</sup>

Batı'nın Doğu'ya ilgisi ve bakış açısı, yalnızca bu kavramlarla sınırlı kalmamıştır. Bu kavramlarla kendilerine bir güvenlik ve meşruiyet alanı oluşturan Batı dünyasının Doğu merakı, "Şarkiyatçılık" ya da "Oryantalizm" olarak isimlendirilen bir bilimsel faaliyet alanının üniversite ve akademik camiada hayat bulmasıyla devam etmiştir. Doğuyla Batı arasında tayin edilen bu ayrılık oryantalist söylevde Doğu'nun değişmezliğin ve statikliğinde temellense de bu sabitliğin asli nedeni İslam'dır. Çünkü medeniyetin belki de en önemli özelliği değişime açık dinamik bir yapı arz etmesidir. Oysa oryantalistlere göre İslâm, bir medeniyet tahsis etmeyi hiçbir zaman aslı ve başat bir hedef olarak görmemiştir. Oryantalist söylemin en önemli alâmet-i farikası İslâm'ı sadece değişmeyen bir dogma olarak ele alıp, onu değişen bir uygarlığın kurucusu olarak kabul etmemesidir.<sup>31</sup> Edward Said, 'İslam'la karşı karşıya getirilen Hıristiyanlık değil hep Batı olmuştur' der ve bunu şu şekilde açıklar: "Çünkü varsayıma göre Batı, artık Hıristiyanlığı aşmış, ana dini Hıristiyanlıktan daha büyük bir şey olmuşken, İslâm dünyası ise farklılaşmış toplulukları, tarihleri ve dillerine karşın dinin, ilkelliğin ve geriliğin çamuruna saplanıp kalmıştır. Oysa şimdi Batı kendisini medeniyet projesi olarak Hıristiyanlıkla özdeşleştiriyor ve bu kimliğini açıkça ortaya koyuyordu."<sup>32</sup> Yine bu görüşün bir parçası olarak Ernest Renan, terakkiye mani olan en önemli sebebin bizzat İslam'ın kendisi olduğunu ileri sürer ve bunun arizi bir durum olduğunu sanıp Müslümanların geçmişleriyle övünmelerinin gereksiz olduğunu dile getirir. Çünkü zaten ona göre Müslümanların bilim adına geçmişte övünçlerini gerektiren başarıları olmamıştır; gösterilecek birkaç örnek de esas itibarıyla Müslümanlara ait değildir. Dolayısıyla Müslümanlar pek ümit var olmamalıdır. Çözüm ise Müslümanların kendilerini geri bıraktıran bağdan, yani İslam'dan kurtulmaları ve zihinlerine vurulan bu "ağır zincir"i koparıp atmalarından geçmektedir.<sup>33</sup>

Aslına bakılırsa ortada sadece merak edilen, korkulan ya da nefret edilen bir din değil aynı zamanda sömürülmeyi ve yeniden inşa edilmeyi bekleyen bir dünya vardı ve bu dünyayı Hıristiyan âlemi oryantalizmin kurumsal anlamda yaygınlaşmasından çok daha önce, Haçlı Seferleri'yle tecrübe etmişti. Tüm bu kin ve düşmanlık duyguları Haçlı seferleriyle birlikte zirveye çıkmıştır. Aslında Haçlı Seferlerinin başladığı dönemde Batı Avrupa'da İslam'a dair yeteri kadar hakiki malumat yoktu ve birçok yanlış anlayışlar hâkimdi. Haçlı Seferleri İslam'a yönelik bilimsel ilgilerin gelişmesine neden olmuştur. Bu dönemde Müslüman İspanya kültürü maddi bakımdan

<sup>28</sup> Hobson, *Eastern Origins of Western Civilisation*, 7.

<sup>29</sup> Erkan Dikici, "Doğu-Batı Ayrımı Ekseninde Oryantalizm ve Emperyalizm", *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 3/ 2 (2014), 52.

<sup>30</sup> İbrahim Kalın, *Ben Öteki ve Ötesi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016), 15.

<sup>31</sup> Bryan S. Turner, "Oryantalizm ve İslam'da Sivil Toplum Meselesi", *Oryantalistler ve İslamiyatçılar: Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi*, ed. A. Hüseyin, R. Olson, C. Küresi (İstanbul: İnsan Yayınları, 1989), 37.

<sup>32</sup> Hilmi Yavuz, *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam* (İstanbul: Boyut Kitapları, 1999), 15.

<sup>33</sup> Ernest Renan, *Nutuklar ve Konferanslar*, çev. Ziya İshan (Ankara: Sakarya Basımevi, 1946), 193.



Batı Avrupa kültüründen üstündü. Bu nedenle Batılı bilim adamlarının amaçlarından biri, birçok bakımdan Müslümanlardan geri olsalar da en azından din bakımından onlardan üstün oldukları duygusunu Hıristiyanlar arasında uyandırmaktı. Latin araştırmacılar daha sonraları bu amaca ulaşmak maksadıyla İslam'ı davet ve öğütlerle değil kılıç gücüyle yayılmış ve bu dünyada erkeğin dört kadınla evlenmesine izin veren, ahirette ise huriler vaat ederek cinsel arzulara aşırı yer veren bir din olarak çarpıtılmış bir imajla basite indirgediler. Yine bu anlayışa göre Muhammed yanlış olduğunu bildiği doktrinleri yayan bir muallim ve çeşitli ahlaki zayıflıkları olan bir insandır.<sup>34</sup> Nitekim 1095'te bu mevcut nefret söylemleriyle meşruluk oluşturan ve I. Haçlı Seferi'ni ilan eden Papa II. Urbanus'a göre, Müslümanlar şeytanın uşaklarıdır. Bu sebeptendir ki Müslümanlar ile yapılacak savaş, haddizatında Tanrı'nın dostları ve düşmanları arasındaki kutsal bir savaştır.<sup>35</sup> Bu anlamda Haçlı Seferlerini bir savaştan çok sonradan oryantalist düşüncenin alt yapısına katkı sağlayacağını düşündüğümüz zihniyetin İslam'a verdiği bir cevap niteliğinde değerlendirmek gerekir. Bu seferlerle birlikte Batı Hıristiyanlığı Batılı zihinlerde İslâm ve Müslümanlara dair başlıca imgeleri oluşturmaya başlamıştır. Çünkü Haçlı Seferlerinin gaza getirdiği kamuoyu, bu düşmana dair tatmin edici bir imaj istiyordu. Kamuoyunun başka bir ihtiyacı daha vardı: Teklif edilen imaj ona bir yandan İslâmiyet'in ne kadar kötü olduğunu özensiz ve itici tabirlerle anlatacak, bir yandan da harikuladeye karşı beslediği hayranlığı karşılayacaktı.<sup>36</sup> Orta Çağ'da yaşayan Latin yazarlar, yığınların bu ihtiyacını karşılamak istediler. Dikkatlerini Kur'an'a ve Hz. Muhammed'in hayatına çevirdiler. Söylentilerin doğru veya yanlış olmasına önem vermediler. Southern'in ifade ettiği gibi hakikati değil hayalleri konuştular.<sup>37</sup>

Genelde teolojik sebeplerden yola çıkan oryantalistlerin hareket noktaları İslam'ın orijinal ve ilahi bir din olmadığını, Kur'an'ın vahiy ürünü bir kitap olmadığını üzerinden ispatlamak ve ona kaynak aramaktır. Fakat oryantalizm algısının Avrupa'ya bıraktığı en önemli miras Hz. Muhammed algısı üzerinde vuku bulmuştur. Oryantalizmin Hz. Peygamber'e yaklaşım biçimi, çoğunlukla ona ve tebliğ ettiği İslam'a yönelik inancı sarsmak üzere kuruludur. Bu yüzden Oryantalistler İslam'ı kendinden önce indirilen vahiy kaynaklı dinsel geleneklerin basit bir taklidi olarak nitelendirmektedir. Bu nedenle onlara göre Hz. Muhammed, eski dinlerden ve kitaplardan çalıntılar yaparak bunları kendine mal eden ve ustalıkla kullanan bir şahsiyettir. Tüm parçalar birleştirildiğinde hem kendi milletlerini Müslüman olmaktan alıkoyacaklardı ve hem de Müslümanlarda psikolojik olarak kafa karışıklığı oluşturarak kimlikleri sorgulanacak ve en nihayetinde kendi imanlarında şüphe uyandıracaklardı.

VII. ve XVI. yüzyıllar arasında Akdeniz bölgesinin hâkimi olarak İslam dini ya da daha özelden Araplar Doğu sorununu temsil ederken, Osmanlı'nın yükselişiyle birlikte bu sorunu siyasi zeminde Osmanlı İmparatorluğu temsil etmeye başlamıştır. 1492 yılında Müslümanlar İspanya'dan çıkarılmalarına rağmen Batı Avrupalıların korkusu henüz bitmemişti. Çünkü 1453 yılında Osmanlıların İstanbul'u fethiyle başlayan Avrupa'ya ilerleyişi, 1529 ve 1683'te Viyana kuşatmalarıyla devam etmiştir. Avrupalılar ancak 1699 Karlofça Antlaşması'nı takiben Türk korkusunun üstesinden gelmeye başlamış ve bir ölçüde kendilerine güven duygusu geliştirebilmişlerdi.<sup>38</sup> Bununla birlikte bu antlaşma sadece Osmanlı-Habsburg İmparatorlukları arasında değil, genel olarak Hıristiyan ve İslam dünyaları arasında yeni bir aşama başlatmıştır.

<sup>34</sup> Watt, "The Study of Islam by Orientalists", 204.

<sup>35</sup> Dominique Schnapper, *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*, çev. Aşegül Sönmezay (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), 43-45.

<sup>36</sup> Maxime Rodinson, *Batıyı Büyüleyen İslam*, çev. Cemil Meriç (İstanbul: Pınar Yayınları, 1983), 21.

<sup>37</sup> Richard. W. Southern, *Western Views of Islam in the Middle Ages* (Cambridge: Harvard University Press, 1962), 28.

<sup>38</sup> Watt, "The Study of Islam by Orientalists", 205.





Süregelen yüzyıllar boyunca Batı Avrupalıların İslam'a dair düşünceleri çarpıtılmış İslam imajının tahakkümünde kalmıştır.<sup>39</sup>

Geleneksel oryantalist yaklaşım içerisinde değerlendirilen düşünürlerin hemen hemen hepsi Kur'an'ın İslam içerisindeki rolü ve merkeziliğine vurgu yaparak onu siyerin asli kaynağı olarak görmektedir. Oryantalistler kutsal kitap tenkit usulünü Kur'an üzerinde kullanmakla birlikte Kitab-ı Mukaddes araştırmalarındaki gibi bir sonuca ulaşacaklarını düşündüler. Yani Kur'an metninin de tıpkı Tevrat ve İnciller gibi uzun bir seyir dahilinde teşekkül ettiğini, böylece bazı müdahalelere ve sapmalara maruz kaldığını kanıtlayacağını beklerken, Kur'an'ın cem edilmesi, yazıya geçirilmesi ve korunması hususlarında büyük oranda İslami gelenekteki kabullerle paralellik gösteren neticelere ulaştılar. Bununla birlikte, Kur'an'ın otantikliği konusunda oryantalistlerle geleneksel Müslüman kabulleri arasındaki bu yakınlık, Kur'an'ın kaynağı ve yorumlanması konularında kaybolmaktadır. Bunun asıl sebebi daha önce vurguladığımız gibi, Kur'an'ı, Müslümanların, Allah'ın kelamı olarak kabul etmelerine karşılık şarkiyatçıların, Hz. Muhammed'in sözleri olarak görmeleridir.<sup>40</sup>

Diğer taraftan, Batı toplumlarının ve Batı medeniyetinin ahlaki olarak çökmesi fikri, zaman içerisinde bazı çevreler tarafından acaba İslam'ın temsil ettiği norm ve değerler, sekülerleşen Batı için doğru bir alternatif ve ahlaki yönden bir halef olarak görülebilir mi sorularını gündeme getirmiştir. Muhtemeldir ki çoğu Hıristiyan otoritelerin hoşuna gitmeyecek bu durum "Oryantalizm" adlı altında Müslüman dünyaya egemen olmak amacıyla onlara Batı vizyonunu sunmanın bir yolu olarak maskelenmiştir.<sup>41</sup> Yine İslam medeniyetinin Batı karşısındaki üstün duruşunun Hıristiyan dünya üzerinde oluşturduğu sarsıntı, Latin din ve ilim adamlarının din açısından Hıristiyanlığın İslamiyet'ten daha üstün bir din olduğunu toplumun zihnine yerleştirmek istemelerine sebep olmuştur. Bu savunma refleksiyle zamanın din ve bilim adamları, İslamiyet hususunda tahrif edilmiş din imajını titizlikle işlemişlerdi.<sup>42</sup>

Oryantalizm temelli İslamofobik kurguda İslam ve Müslüman imajı üretiminin en mühim enstrümanlardan birisi de kitle iletişim araçlarıdır. Üretilen imajların çoğaltılarak sayısız insana yayılmasına ön ayak olan bu vasıtalar ile bilinmeyen kavranmasında bir süreklilik sağlanır. Kitleli medya, Batı dünyasındaki insanların Müslüman dünyasını nasıl tasavvur ettiği konusunda temel bir öneme sahiptir. Çünkü birçok Batılı için, İslam ve Müslümanlar hakkında "bilinenler", asgari düzeyde kalmış, yanlış veya saptırılmış bilgilerden oluşmaktadır.<sup>43</sup> Batı toplumlarının Doğu ve İslam hakkındaki bilgilerinin çok kısıtlı ve yüzeysel olması, medyanın kamuoyu yaratmadaki gücünü arttırmaktadır. Kitleli medya Müslümanlara dair kamuoyuna ne sunuyorsa yahut onları nasıl tasvir ediyorsa Batılı insan da Müslümanları o şekilde tanımaktadır.

Edward Said, Batı medyasının İslam ve Müslümanları teşhir etmedeki Oryantalist ve İslam aleyhtarı kodları ele aldığı meşhur kitabı *Covering Islam*<sup>44</sup> (Haberlerin Ağında İslam)'ın giriş bölümünde, Batı'daki gazetecilerin İslam'dan bahsederken "fundamentalizm" fikrine yaptıkları

<sup>39</sup> Lewis, *The Middle East*, 277.

<sup>40</sup> Rıza Savaş, "İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru Üzerine Kısa Bir Değerlendirme", *Türk-İslam Tarihinde ve Batı'da Hz. Muhammed Algısı Sempozyumu*, Bilecik (2012), 94.

<sup>41</sup> Jacques Waardenburg, *Muslim Perceptions of Other Religions: A Historical Survey* (New York: Oxford University Press, 1999), 91.

<sup>42</sup> Watt, "The Study of Islam by Orientalists", 203.

<sup>43</sup> Halim Rane, Jacqui Ewart, John Martinkus, *Framing of the Muslim World: Conflicts, Crises and Contexts* (New York: Palgrave MacMillan, 2014), 3.

<sup>44</sup> İslam kitabının orijinal isminde yer alan "Cover" sözcüğü yazar tarafından bilinçli olarak tercih edilmiştir. "Cover" İngilizce'de sadece haber yapmak anlamına değil aynı zamanda üzerini örtmek manasına da gelmektedir. Kitapta gazeteciler, yorumcular ya da haberlere kaynaklık teşkil eden uzmanlar, politikacılar, şarkiyatçılar, akademisyenler gibi çevrelerin gerçeği örtme dürtüsüyle hareket ettiği düşüncesi kitapta işlenmekte ve yazar kitabında, Batı medyasında, gerçeklerin örtülerek, manüple edilmiş İslam imajının oluşumuna dair kanıtlar sunmaktadır. Bk: Faruk Temel, "Medyadaki İslam", *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi Kitap Değerlendirmesi 1/2* (2018), 299-302.



imaya dikkat çeker ve fundamentalizm olgusunun Hıristiyanlık, Yahudilik ya da Hinduizm gibi diğer dinlerle olan daha köklü ilişkisini kamuoyu zihninde İslam'la eşleştirme suretiyle sildiğini belirtir.<sup>45</sup> Said'in kitabındaki en önemli tespitlerinden birisi, Batı medyasında objektiflik iddiasıyla sunulan İslam ve Müslüman algısının, yüzeysel varsayımlardan ve klişelerden oluştuğu yönündedir. Batı medyasının İslam'ı algılaması ve sunması konularında geliştirdiği tutumları, oryantalist okumaya tabi tutan Said'e göre, Batı dünyası "öteki" olarak tayin ettiği Müslüman toplumları hakkında, İslam düşmanlığı kodları üzerinden yola çıkar ve bir fikir birlikteliği oluşturur. Tıpkı Cook'un Amerikan medyasının politik bir kurum olarak çalıştığı argümanına benzer şekilde Said de Amerikan medyasının, Amerikan çıkarları doğrultusunda, başka ülke ve kültürlerle karşı ortak kimlik ve söylem geliştirme konusunda bir şirket olarak işlev gördüğünü belirtir.<sup>46</sup>

## 2.1. ORYANTALİST ALGININ SERVİS ETTİĞİ KLİŞELER, SEMBOLLER VE TEMSİLLER

Görsel Batı medyasının oryantalist söylemleri üretmede ve tehlikeli bir Müslüman algısı oluşturmada zihinlere kazıdığı bazı semboller vardır. Bu semboller sayesinde daha önceden hiç İslam coğrafyasına gitmemiş hatta hiçbir Müslümanla karşılaşmamış bir Batılı, zihninde bu kitle iletişim araçlarının ürettiği oryantalizm imaj ve sembollerini içselleştirmektedir. Örneğin İslam veya Müslümanlıkla ilişkili çizimlere bakacak olursak hemen hemen hepsinde erkeklerin iri bir göbek, kirli ve uzun sakallar, uzun cüppeler, çirkin bir yüz ifadesi ile kadınların ise çoğu çarşafly ya da burka olarak da bilinen yüzde sadece deliklerin olduğu kıyafetlerle resmedilmeyi tercih edildiğini görüyoruz. Bunlar içinde özellikle uzun sakal ve kadınların örtüsü, özde Araplar ve genelde Ortadoğulular hakkında coğrafi temayüller oluşturmada ve sürdürmede merkezi bir rol üstlenir ve bu semboller yüzyıllardır çağdışı ve Batılı olmayan insanlarla özdeşleştirilir.<sup>47</sup> Günümüzde ise sakalın olumsuz imajının oluşmasındaki en önemli şahsiyet Usame bin Ladin'dir. Çoğu insan onu şimdiki kadarki en şerli ve Amerikan düşmanı insan olarak düşünmektedir. Dolayısıyla bu simgeleşmiş tehlikeli öteki, medyanın en yaygın malzemesi olmakta ve sıkça hem yazılı hem de görsel medyada yer almaktadır.<sup>48</sup> Ayetullah Humeyni'nin uzun sakalından Usame bin Ladin'in simgeleşmiş yüz hatlarına, sakallar medyada tehlikeli öteki imajını temsil etmekte hatta İslamcı aşırılığın bir sembolü olarak vurgulanmaktadır.<sup>49</sup> Sakal ve bıyığın tehlikeyle nasıl özdeşleştirildiğinin farklı bir misalini *Time* Dergisi'nin Aralık 2001 sayısında "Kapı Komşusu Taliban" ismiyle yayınlanmış makalede görmek mümkündür. Bu yazıda oldukça genç bir çocuğun Taliban'a katıldığında tüm toplumu nasıl şoke ettiğine odaklanılmaktadır. Makalede çocuğun pürüzsüz yanaklı bir genç bir erkek iken sakallı, mutaassıp bir Müslümana dönüşümünü anlatmaktadır.<sup>50</sup> Tersinden bakacak olursak sakal kesmek de modernleşmenin yahut liberalleşmenin sembolü olarak yine *National Geographic* dergisinin Aralık 2002 sayısındaki "Kabil'de Yeni Bir Gün" adlı makalede görmek mümkündür. Bu makalede 'büro elemanlarının modernliğin formunu açığa vurarak, söz gelimi takım elbise giyerek ve modaya uygun sakal bırakarak' şehrin liberalleştiğinden bahsedilir.<sup>51</sup>

<sup>45</sup> Edward W. Said, *Covering Islam: How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World* (New York: Vintage Books, 1997), xvi.

<sup>46</sup> Filiz Barın Akman, *15 Temmuz Darbe Girişimi Batı Medyası Söylem Analizi: Neo-Emperyalizm, İslamofobi ve Oryantalizm* (Ankara: Kadim Yayınları, 2017), 20-21.

<sup>47</sup> Karen Culcasi ve Mahmut Gökmen, "Tehlikenin Çehresi: Amerikan Medyasının Arap, Müslüman Ve Ortadoğulu Temsillerinde Sakal", *Batı Medyasının Ortadoğu Tasavvuru: Popüler Jeopolitik, Oryantalizm ve Uluslararası İlişkiler* içinde, Mahmut Gökmen, Ghazi-Walid Falah, Darren Purcell ve diğerleri (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2012), 65.

<sup>48</sup> Culcasi ve Mahmut Gökmen, "Tehlikenin Çehresi", 70.

<sup>49</sup> Culcasi ve Mahmut Gökmen, "Tehlikenin Çehresi", 67.

<sup>50</sup> Culcasi ve Mahmut Gökmen, "Tehlikenin Çehresi", 71.

<sup>51</sup> Edward Girardet, "A New Day in Kabul", *National Geographic Magazine* 202/ 6 (2002), 90-103.



İslam dünyasının Batı medyasında öne çıktığı oryantalist ve egzotik imgeler arasında sembol olan bir diğer unsur cinsellik ve şehvet sembolüdür. Örneğin Amerikalı ressam Frederic Bridgman, *The Snake Charmer* (Yılan Oynatıcısı) ve *The Slave* (Esir) adlı tablolarıyla, ünlü hocası Fransız ressam Jean-Leon Gerome'nin yanı sıra Doğu ile ilgili düzinelere cinsellik içeren tablo yapmıştır. Kadınlar bu anlayışta genellikle ya hamamlarda çıplak olarak<sup>52</sup> ya da adeta haremde bekleyen bir cinsel obje olarak lanse edilmektedir. Çoğu Batılı ressam için Oryantalist resimlerde yer verdikleri harem, hamam ve esir pazarı sahneleri, alıcıların erotizm merakını tatmin eden bir araçtı. Oysa bu resimleri yapanların neredeyse tamamına yakını ne Doğu'da bulunmuş ne de bu mekânlara girebilmiştir. Dolayısıyla ressamlar bu tür resimlerde ya bazı anlatımlara tabi olmakta ya da büyük oranda hayal güçlerini kullanmaktaydı.<sup>53</sup>

Aslına bakılırsa "Doğulu kadın" tasvirinin sürekli olarak çoğu çarşafli veya peçeli olarak tasvir edilmesinin altında yatan sebepler de aynı nedenlerdir. Doğu kadınının bedeni ile Batı erkeğinin bakışı arasına adeta set çekilmiş gibi duran "peçe", aynı zamanda erişilmezliği sağlayarak fantezi ve arzu kavramları için bir bahane oluşturmaktadır. Bu sebeple oryantalist külliyatta genellikle esrarengiz gizemleri ortaya dökme gayretinin bir parçası olan "Doğulu kadın", daimi olarak peçeli veya çarşafli imgelerle resmedilmiştir. "Bir gizemin ortaya çıkışı ve mektum olanın ifşası" üzerinden üretilen imajlar, aynı anda Batı'nın tümüyle gizemli bulduğu Doğu'yu çözme isteğinin de bir tezahürüne dönüşmüştür.<sup>54</sup>

Yine İslam kültürünün aile hayatını inceleyen oryantalistler ve seyyahlar bilhassa kadının aile içerisindeki rolüne dikkat çekerler. Kadının toplumda dışlanmış ve dışarı ancak çarşafli çıkabilen rolüne karşın oryantalistler; kadının örtünmesini ve sadece ev içinde bir etkinliğinin oluşunu, "Türk kadınının sadece erkeğini mutlu etmek isteyen bir kadın olduğu" düşüncesine bağlarlar. Tabii burada da Müslüman kadını hakkında kendi fantezilerini de içine katarak düşüncelerini belirtmeleri söz konusudur.<sup>55</sup>

Özellikle XIX. yüzyılda fantezi ve çıplaklık timsali olarak sunulan Müslüman kadın tasviri sonraki dönemlerde, namus cinayetleri, kızların genç yaşta evlendirilmeleri ya da sünnet edilmeleri ve kadınların İslam coğrafyasında özlük haklarından mahrum bir şekilde yaşıyor oldukları şeklindeki algılara dönüşmüştür. Araştırmalar, Müslüman kadınların toplumdaki rollerinin genellikle film, televizyon ve haber medyasının görsel unsurları aracılığıyla anlaşıldığını ve yansıtıldığını gösteriyor.<sup>56</sup> Zine, teröristlerin ve burkaya bürünmüş kadınların imajlarının Müslüman dünyasının temel belirleyicileri olmaya devam ettiğini gözlemlemektedir. Bu tür görüntülerin çoğalmasının zamanla insanları çevreleyen görsel kültürün kabul edilmiş bir parçası haline geldiğine işaret eder.<sup>57</sup> İslam ile bağlantılı haber ve görüntülerin çoğunda Arabistan yerel kıyafetleri giymiş, Ortadoğulu görünümlü kişiler yer almaktadır. Oysa en yoğun İslam toplulukları Suudi Arabistan, İran ve Mısır'dan ziyade Endonezya, Bangladeş, Pakistan, Hindistan ve Nijerya'da yaşamaktadır.<sup>58</sup> Ya da örneğin kız çocuklarının sünnet edilmesi meselesi İslam dininden

<sup>52</sup>Özellikle hayatının sonlarına doğru kendisi gidip görmediği halde Lady Montague'nin (1690-1760) mektuplarından ilham alarak, Jean Auguste Dominique Ingres'in yaptığı meşhur "Türk Hamamı" adlı eseri belki de bunların en önemlisidir. Louvre Müzesi'nde sergilenen bu eserde Ingres, oryantalist temayla çıplaklık figürü birleştirmiştir.

<sup>53</sup>Ayrıntılı Bilgi için Bk: Semra Germaner ve Zeynep İnankur, *Oryantalizm ve Türkiye*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul 1989; Semra Germaner ve Zeynep İnankur, "19.Yüzyolda Oryantalizm ve Türkiye", *Osmanlı Sarayı'nda Oryantalistler*, ed. Ömer Taşdeler ve İlona Baytar, TBMM Milli Saraylar.

<sup>54</sup>Batu Anadolu, "21. Yüzyılda Oryantalist İmgelerin Televizyon Aracılığıyla Yeniden Üretimi: Michael Palin's New Europe Örneği", *İNİF E-DERGİ* 3/1 (Mayıs 2018), 145.

<sup>55</sup>Batu Anadolu, "21. Yüzyılda Oryantalist İmgelerin Televizyon Aracılığıyla Yeniden Üretimi", 146.

<sup>56</sup>Ghazi-Walid Falah, "The visual representation of Muslim/Arab women in daily newspapers in the United States," *Geographies of Muslim Women: Gender, Religion, and Space*, ed. Ghazi-Walid Falah, &, Caroline Nagel ( New York & London: The Guildford Press, 2005), 300-329.

<sup>57</sup>Jasmin Zine, "Dealing with September 12th: The challenge of anti-Islamophobia education", *Orbit*, 33/3 (2003), 1-5.

<sup>58</sup>John Esposito, *Unholy War: Terror in the Name of Islam* ( Oxford: Oxford University Press, 2002), 11.



bağımsız, bazı Afrika Müslümanlarının geleneklerinden bir tanesidir. Oysa bu gibi konular bütün toplumu temsil etmekten uzak bireysel ve nadir görülen vakalar olmasına karşın sanki bütün Müslümanlarla özdeşleştirilerek anılmaktadır. Ayrıca Batı dünyasında yaşayan Müslüman kadınlar, kıyafetleriyle daha kolay tanınabilir olduğundan İslam düşmanlığının yanında bir de cinsiyet ayrımcılığıyla mücadele etmektedirler.

Oryantalist algının özellikle medya aracılığıyla inşa ettiği Müslüman sembollerine hizmet ettiğini düşündüğümüz bir diğer örnek de dünya üzerindeki insanları fotoğraflarıyla resmetmek ve aynı zamanda onları kategorize etmek suretiyle tasnif eden Amerikan popüler kültür ikonu *National Geographic* dergisidir. Dergi, dünya üzerindeki pek çok insanın kültürel ve coğrafi ilgisini, kendi yaşadıkları coğrafyaların dışında kalan dünyayla ilgili bilgi veren ve oraların imajlarını keşfetmelerine hizmet eden önemli bir kaynaktır.<sup>59</sup> *National Geographic* Arap dünyasına dair pek çok söylemi üzerinden oryantalist bir biçim ile inşa ettiği ve böyle bir çarpıklığın metin içinde belirli temaların kendini göstermesiyle ve görsellere eşlik etmesiyle tespit edilebilir.<sup>60</sup> Arap dünyasının resmedilmesinde kullanılan en yaygın tema öz şiddet temasıdır. Bu betimleme, okurlarda endişe duygusu uyandırmakta ve böylece tehdit ortamı oluşturmaktadır. Coğrafyanın sert ikliminin sert insanlar yetiştirdiği şeklinde bir algı çizilmektedir. Bu yapı onların neden medeniyetten uzak barbar ve ilkelikle anıldıklarını açıklamaktadır. İlkel ve azıllı kurguların dışında bu bölgenin ötekileştirilmesini arttıran ve öne çıkartılan sembollerden kadının peçesi yeniden karşımıza çıkmaktadır. Bu kurgunun, fotoğrafçının kompozisyonuna tabi olarak iki sonucu vardır. Bunlardan ilki bu eşyaların Arap dünyasının yabani imgeselliğini vurgulaması ve bir diğeri de bu kadınların korku ve kısıtlama içinde yaşadığı “barbar” kültürü örtülü bir biçimde nitelleyen terör ve baskı atmosferini dile getirmesi. Öne çıkartılan bir diğer sembol de bölge insanının silahlar, kılıçlar ve diğer savaş aletleriyle poz veren resimleridir. Özellikle küçük çocuklara silah tutulmasının öğretilmesinden yetişkinlerin tehditkâr şekilde tüfek tutmalarına kadar pek çok resim yansıtılmaktadır. Adeta bu silahların günlük yaşamın bir parçası olduğu zihinlere empoze edilmektedir.<sup>61</sup> *National Geographic* dergisindeki çoğu makale, sakal bırakan Müslüman, Arap ve Ortadoğuluları tehditle ilişkilendiren imajlar ihtiva etmektedir.<sup>62</sup>

Bir önceki yüzyılda Amerika'nın Ortadoğu'yla ilgili başlıca kaynağı, “Bin Bir Gece Masalları” (*One Thousand and One Arabian Nights*) ve bu eserden alınan “Şehrazat”, “Sinbad” ve “Ali Baba ve Kırk Haramiler” masalları yahut Batılıların kaleme aldığı seyahat notlarıydı. Bir sonraki yüzyıla yani XIX. yüzyıla geldiğimizde karşımıza sıkı bir emperyalist olan ama aynı zamanda Amerikan edebiyatının öncülerinden kabul edilen Mark Twain'in eserleri çıkmaktadır. Mark Twain'in Kutsal

<sup>59</sup> Mahmut Gökmen ve Tyler Haas, “Arap Dünyasına Dair Modern Oryantalizm Tasavvuru: National Geographic Dergisi”, (1990-2006), *Batı Medyasının Ortadoğu Tasavvuru: Popüler Jeopolitik, Oryantalizm ve Uluslararası İlişkiler* içinde, Mahmut Gökmen, Ghazi-Walid Falah, Darren Purcell ve diğerleri (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2012), 39.

<sup>60</sup> National Geographic'in bu tutumunu sadece Arap veya İslam dünyasından yayımladığı görsellerde değil Filipinler, Tayvan ve Vietnam gibi ABD halkına uzak ve egzotik ülkelerden paylaştıkları fotoğraflarda da görmek mümkündür. Örneğin Mart 1917 sayısında yayımlanan yarı çıplak veya ellerinde sigara ile dans ederken çekilen kadın fotoğrafları veyahut da 1960'larda geleneksel ve modern olanı bir arada gösteren, yine yarı çıplak ders veren kadın öğretmenlerin fotoğrafları bunlardan yalnızca birkaç tanesidir. Dolayısıyla National Geographic'in bu tutumu, yayımlandığı ilk tarihten itibaren Amerikan halkına okyanus ötesi yerler hakkında “çerçevelenmiş” bir aktarım sunduğu için eleştirilmektedir. National Geographic'in Doğu'yu görme biçimi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Özcan Yüksek, “Dünyanın Ardındaki Lens”, *Emperyal Pusula* içinde, *Atlas: Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi* 143 (2005), 20-29.

<sup>61</sup> Gökmen ve Haas, “Arap Dünyasına Dair Modern Oryantalizm Tasavvuru, 40-51.

<sup>62</sup> Örneğin Ekim 2003 kapağındaki resim/imağ, Suudi Arabistan'a dair Amerikan tarzı oryantalist stereotipleri içermektedir. Bu fotoğrafta, Kral Mişhal bin Abdülaziz geleneksel bir elbise giymiş, ekoseli bir keyfiye (başörtüsü) takmış, gür ve koyu sakallarıyla yer almıştır. Elinde de adeta sıradan yaşamının bir parçası gibi duran imajı vermek istenilen büyük bir kılıç bulunmaktadır. Özellikle kralın seçilmesi de manidardır, çünkü adeta ülkenin çoğu erkeklerinin kral gibi olduğu ve o bölgenin de şiddet ve çağdışlılığın yuvası olduğu intibai uyandırılmak isteniyor. Bkz: Karen Culcasi, Mahmut Gökmen, “Tehlikenin Çehresi: Amerikan Medyasının Arap, Müslüman Ve Ortadoğulu Temsillerinde Sakal”, *Batı Medyasının Ortadoğu Tasavvuru: Popüler Jeopolitik, Oryantalizm ve Uluslararası İlişkiler* içinde, Mahmut Gökmen, Ghazi-Walid Falah, Darren Purcell ve diğerleri (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2012), 67.



Topraklara yaptığı yolculuğuna dair anılarından oluşan ve ticari olarak başarılı olan ilk kitabı *The Innocents Abroad* (Yurtdışındaki Masumlar) adlı eserinde Twain, bir yandan birlikte seyahat ettikleri yoldaşlarını sergiledikleri kibir ve kültürel duyarsızlık nedeniyle eleştirirken öte yandan Müslümanlarla ilgili son derece talihsiz yorumlara yer vermiştir. Onları “özde çok pis ve iğrenç, kaba saba, cahil, gerici ve batıl bir halk olarak nitelemekte, daha özelden Osmanlıları da birincisi istibdat ikincisi hırs ve üçüncüsü kan olan üç özelliğe sahip bir hükümet olarak resmetmekteydi.”<sup>63</sup> XIX. yüzyılın bu mevcut algısı sonralarda çok da fazla değişmemekle birlikte değişen şey bu idrakin sadece medyada daha fazla yer bulmasıdır. Hatta Avrupa topraklarında yaşayan Müslümanların yaşam biçimlerinde büyük bir değişim olmamasına rağmen medyanın bu metot değişimi küresel politikaların İslam ve Müslümanlar konusundaki yeni planları ile anlaşılabilir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi pek çok alanda kırılma noktası oluşturan komünizm tehdidinin sona ermesi ve İslam’ın yeni tehdit olarak sunulmaya başlanması, medyada ve siyasi söylemlerdeki gelişmeleri de yönlendirmiştir.

Berlin Duvarı’nın yıkılması, Komünist Blok’un çökmesi ve Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte önemli ölçüde dengeleri değişen uluslararası politikada yeni küresel düzenin ne olacağına dair ortaya çeşitli teoriler öne sürülmüştür. Bunların öne çıkanları, “Medeniyetler Çatışması”, “Tarihin Sonu”, “Yeni Orta Çağ”, “Yeni Dünya Düzeni”, “Devletlerin Amipleşmesi” ve “Kaos” teorileridir.<sup>64</sup> Bu süreçte ortaya atılan görüşlerden en çok tartışılanı ve ses getirenleri kuşkusuz İslam ve Batı medeniyetini karşı karşıya getiren Amerikalı siyaset bilimci Samuel Huntington’ın oldukça prestijli bir dergi olan *Foreign Affairs*’de yayımlanan ve sonrasında *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* adıyla genişletilerek 1996’da kitap olarak basılan eseri ile Huntington’ın öğrencisi Francis Fukuyama’nın *Tarihin Sonu* tezi olmuştur.<sup>65</sup> Bu politikada yenedünya düzeninde artık tek kutuplu bir dünya düzeninden bahsetmek, jeopolitik ve jeo-ekonomik gerçekliğe uymamaktadır. Buna göre, modern Batı dünyasıyla, kendine İslam’ı referans alarak kendi geleneksel değer ve kültürleriyle modernleşmeye çalışan Müslüman dünyası arasında bir çarpışma kaçınılmaz olacaktır. Bu sebeple özellikle Bernard Lewis ve Huntington’un teorik bir zeminde ifade ettikleri bu politikada, XXI. yüzyılda insanlığı kültür çatışmaları üzerinde şekillenen yeni bir dünya düzeninin beklediği ilan edilmiş, mücadelenin gerçek sebebinin ideolojik veya ekonomik sebeplerden değil, beşeriyet eksenli büyük bölünmeler ve kültürel unsurlardan kaynaklanacağını ileri sürülmüştür.<sup>66</sup> Burada Müslümanlar ve İslam medeniyet algısı, Batıyı ve Batı uygarlığını korkutan ve tehdit eden en belirgin unsurlar olarak ifade edilmiştir. Bu durum aslında oryantalizmin ulaştığı yeni evreyi göstermektedir.<sup>67</sup>

Neo-oryantalizm şeklinde adlandırabileceğimiz mezkûr yeni safhada İslam’a ve Müslümanlara dair düşmanlık, modern ve içtimai faktörlerle birleşerek daha çok sosyolojik bir kavram olarak, Batı toplumlarının sosyal çevre, eğitim ve aile temelli İslam korkusu, nefret, aşağılama ve kınama gibi duygularına karşılık gelmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı’nın Avrupa’da yol açtığı maddi ve manevi tahribatlar sonucunda, “Avrupa birleşme projesiyle” hareket eden Avrupa’da, bütünleşme derinleştikçe, Müslümanların bu sefer kültürel olarak uyumsuzlukları ve toplum içerisinde paralel bir toplum oluşturdukları argümanları neo-oryantalist düzlemde yeniden öne sürülmüştür. Diğer bir ifadeyle, kabaca yirminci yüzyıla kadar devam eden klasik oryantalist söylemde geri kalmış ve bayağı kabul edilen İslam, özellikle 11 Eylül saldırılarıyla birlikte bu yeni

<sup>63</sup> Mark Twain, *The Innocents Abroad*, Wordsworth Editions Ltd, 2010, 13; Bkz: Melani McAlister, *Epic Encounters: Culture, Media, and U.S. Interests in the Middle East, 1945-2000 (American Crossroads)*, University of California Press, 2001), 15.

<sup>64</sup> Fred Halliday, “The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order,” *New Statesman* 126/4328 (1997), 42-43.

<sup>65</sup> Bk. Samuel Huntington, “The Clash of Civilizations?,” *Foreign Affairs* 72/3(1993), 22-49; Francis Fukuyama, *The End of the History and the Last Man* (New York: The Free Press, 1992).

<sup>66</sup> S Huntington, “The Clash of Civilizations?,” 22

<sup>67</sup> Şinasi Gündüz, “Din ve Şiddet Paradoksu”, *Milel ve Nihal* 13/2 (2016), 15.



dönemde İslamofobi kavramıyla birlikte yeni kurgular kazanmış, diğer bir ifadeyle şiddet ve terör kaynağı olan bir morfoloji olarak “neo-oryantalist Müslüman imajı”yla yeniden servis edilmiştir.

## SONUÇ

Dünyayı Doğu-Batı diye ikiye ayıran zihniyet, aynı zamanda insanlığı iki farklı türde deneyim, tarih ve sosyal realiteye de ayırmıştır. Avrupa'nın geçmişten devraldığı mirasa sahip çıkmasına her fırsatta vurgu yapan Hıristiyanlar, Avrupa'nın özünü oluşturan değerler üzerinden, kendinden olmayan kültürlerle “öteki” muamelesi yapmaktadır. Hıristiyan Batı kendisini Roma, Helen, Antik Yunan ve Hıristiyan uygarlıkları ile Aydınlanma değerlerinin bir çeşit sentezi olarak görüp, üstünlük iddiası kurarken, Doğu'yu ise medeniyet ve terakki kabiliyetinden yoksun görerek ötekileştirmektedir. Başka tonları olmakla birlikte Doğu'dan temel kasıt ise İslam'dır. Böylece bu anlayışla İslam'ın doğrudan statik, durağan, gerici ve irrasyonel olduğu iddiasına da vurgu yapılmaktadır. Bu farklılığa göre Batı, Doğu'dan üstün görülüyor, Doğu'nun mevcut nitelikleri, rasyonel Batı'nın değerlerine kıyasla antitez olarak görülüyordu. İslâm ise, bu özellikleriyle Hıristiyanlığa rakip olarak görülüyor ama öte yandan saf dışı edilmesi gereken bir anlayış olarak algılanıyordu. Bu algı içerisinde oryantalist söylemin Hz. Muhammed'in peygamberliğinin sıhhati, Kur'an'ın menşei ve onun bir vahiy ürünü olup olmadığı konusuna değinilirken kullandığı dil ve yöntem, gerek klasik oryantalistler, gerekse yöntem ve üslup açısından onlardan farklılaşan son dönem oryantalistleri için de aynı oranda geçerlidir.

Oryantalist düşüncenin bir parçası olan gerici, kadın düşmanı, barbar vs. gibi Batı'nın İslam'a ve Müslümanlara dair tarihsel ezberi, bazı toplum bilimci ve politika tasarımcılarının söylemleriyle yeniden kavramsallaştırılmış ve bu kavramların içeriğine yüklenen anlamlar ve bunların içeriğindeki dönüşümler tarihsel deneyim ve yeni söylemlerle yeniden anlam kazanmıştır. Diğer bir ifadeyle Müslümanlar bilinmeyen “öteki”den ya da *Binbir Gece Masalları*'nın şeyhler, harem ve uçan halı imajlı oryantal stereotiplerinden, maskeli ve silahlı insan kaçıran hava korsanlarına evrilmiştir. Sonuç olarak her ne kadar “oryantalizm” kavramı Uluslararası Oryantalistler Kongresi'nde alınan kararlar artık resmi olarak kullanımdan kalktıysa da, bir zihniyet biçimi ve uzmanlık alanı olarak hala daha varlığını sürdürmekte ve İslamofobi kavramının toplumsal dile yerleşmesine hizmet etmektedir.





## KAYNAKÇA

Allen, Chris” Justifying Islamophobia: A post- 9/11 Consideration of the European Union and British Context”, *American Journal of Islamic Social Sciences* 21/3,(2004).

Anadolu, Batu. “21. Yüzyılda Oryantalist İmgelerin Televizyon Aracılığıyla Yeniden Üretimi: Michael Palin’s New Europe Örneği”. *İNİF E-DERĐİ* 3/1 (Mayıs 2018).

Arkonaç, Sibel Ayşen. *Psikoloji: Zihin Süreçleri Bilimi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 1998.

Akman, Filiz Barın. *15 Temmuz Darbe Girişimi Batı Medyası Söylem Analizi: Neo-Emperyalizm, İslamofobi ve Oryantalizm*. Ankara: Kadim Yayınları, 2017.

Bayraklı, Enes and Hafez, Farid. *European Islamophobia Report*. İstanbul: SETA, 2016, 2017 5-11.

Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009.

Bulut, Yücel. “Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler”. *Marife* 2/3 (2002), 13-38.

Canatan, Kadir. “İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım”, *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm* ed. Kadir Canatan ve Özcan Hıdır. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2007.

Clifford, James. “Oryantalizm Üzerine”, *Oryantalizm: Tartışma Metinleri*. ed. Aytaç Yıldız Ankara: Doğu Batı, 2014.

Culcasi, Karen ve Gökmen, Mahmut. “Tehlikenin Çehresi: Amerikan Medyasının Arap, Müslüman Ve Ortadoğulu Temsillerinde Sakal”, *Batı Medyasının Ortadoğu Tasavvuru: Popüler Jeopolitik, Oryantalizm ve Uluslararası İlişkiler* içinde, Mahmut Gökmen, Ghazi-Walid Falah, Darren Purcell ve diğerleri. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2012.

Cüндüođlu, Dücane. “Ernest Renan ve Reddiyeler Bağlamında İslam-Bilim Tartışmalarına Bibliyografik Bir Katkı”. *Divan*. 2 (1996), 1-94.

Dikici, Erkan. “Doğu-Batı Ayrımı Ekseninde Oryantalizm ve Emperyalizm”. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 3/ 2 (2014), 45-59.

Esposito, John. *Unholy War: Terror in the Name of Islam*. Oxford: Oxford University Press, 2002.

Falah, Ghazi-Walid. “The visual representation of Muslim/Arab women in daily newspapers in the United States,” *Geographies of Muslim Women: Gender, Religion, and Space*, ed. Ghazi-Walid Falah, & Caroline Nagel. New York & London: The Guildford Press, 2005, 300-329.

Girardet, Edward. “A New Day in Kabul”. *National Geographic Magazine* 202/ 6 (2002), 2-27.

Fukuyama, Francis. *The End of the History and the Last Man*. New York: The Free Press, 1992.

Gökmen, Mahmut ve Haas, Tyler. “Arap Dünyasına Dair Modern Oryantalizm Tasavvuru: National Geographic Dergisi”, (1990-2006), *Batı Medyasının Ortadoğu Tasavvuru: Popüler Jeopolitik, Oryantalizm ve Uluslararası İlişkiler* içinde, Mahmut Gökmen, Ghazi-Walid Falah, Darren Purcell ve diğerleri. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2012.

Gündüz, Şinasi. “Din ve Şiddet Paradoksu”. *Milel ve Nihal* 13/2 (2016), 8-31.

Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: İsam Yayınları, 2008.

Halliday, Fred. “The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order,”. *New Statesman* 126/4328 (1997), 42-43.



- Hentsch, Thierry. *Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*. çev. Aysel Bora, İstanbul: Metis Yayınları, 2008.
- Heredotos. *Heredot Tarihi*. çev. Müntekim Ökmen, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991.
- Hobson, John M. *Eastern Origins of Western Civilisation*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2004.
- Huntington, Samuel. "The Clash of Civilizations?". *Foreign Affairs* 72/3(1993), 22-49
- Kalın, İbrahim. *Ben Öteki ve Ötesi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.
- Kalın, İbrahim. *İslam ve Batı*. İstanbul: İsam Yayınları, 2007.
- Lean, Nathan. *The Islamophobia Industry: How The Right Manufactures Fear of Muslims*. London: Pluto Press, 2012.
- Lewis, Bernard. *The Middle East: A Brief History of the Last 2000 Years*. New York: Scribner, 1996.
- May, Mike. *Sensation and Perception*. New York: Chelsea House Publishers, 2007.
- Mutman, Mahmut. "Şarkiyatçılık: Kuramsal bir Not". *Doğu-Batı* 20/1 (2002), 105-118.
- Olgun, Hakan. "Tarihsel Bir Kurgu Ürünü Olarak İslamofobyası", *Diyanet İlmî Dergi*, 44/3, 2008, 31-48.
- Renan, Ernest. *Nutuklar ve Konferanslar*. çev. Ziya İshan. Ankara: Sakarya Basımevi, 1946.
- Rane, Halim. Ewart, Jacqui. Martinkus, John. *Framing of the Muslim World: Conflicts, Crises and Contexts*. New York: Palgrave MacMillan, 2014. Rodinson, Maxime. *Batıyı Büyüleyen İslam*. çev. Cemil Meriç. İstanbul: Pınar Yayınları, 1983.
- Said, Edward W. *Covering Islam: How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World*. New York: Vintage Books, 1997.
- Said, Edward. *Oryantalizm*, çev. Nezih Uzel. İrfan Yayınevi, 1998.
- Savaş, Rıza. "İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru Üzerine Kısa Bir Değerlendirme". *Türk-İslam Tarihinde ve Batı'da Hz. Muhammed Algısı Sempozyumu*, Bilecik (2012).
- Schnapper, Dominique. *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki ile İlişki*. çev. Aşegül Sönmezay. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Southern, Richard. W. *Western Views of Islam in the Middle Ages*. Cambridge: Harvard University Press, 1962.
- Temel, Faruk. "Medyadaki İslam", *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi Kitap Değerlendirmesi*. 1/2 (2018), 299-302.
- Turner, Bryan S. "Oryantalizm ve İslam'da Sivil Toplum Meselesi", *Oryantalistler ve İslamiyatçılar: Oryantalist İdeolojinin Eleştirisi*. ed. A. Hüseyin, R. Olson, C. Küresi. İstanbul: İnsan Yayınları, 1989
- Twain, Mark. *The Innocents Abroad*, Wordsworth Editions Ltd, 2010, 13; Bkz: Melani McAlister, *Epic Encounters: Culture, Media, and U.S. Interests in the Middle East, 1945-2000*. American Crossroads, University of California Press, 2001.
- Uzun, Nihat. *Avrupa'da İslamofobi: İngiltere Örneği*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.
- Waardenburg, Jacques. *Muslim Perceptions of Other Religions: A Historical Survey*. New York: Oxford University Press, 1999.
- Watt, W. Montgomery. "The Study of Islam by Orientalists". *Islamochristiana* 14 (1988), 201-210.



Yavuz, Hilmi. *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam*. İstanbul: Boyut Kitapları, 1999.

Yavuz, Hilmi. "Oryantalizm" Üzerine Bir "Giriş" Denemesi". *Marife* 2/3 (2002), 53-63.

Yılmaz, Mustafa Selim. "Bir Terimin Arkeolojisi: Antisemitizmin Teolojik ve Politik Tarihi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/ 2 (2017), 1181-1216.

Yüksek, Özcan. "Dünyanın Ardındaki Lens", Emperyal Pusula içinde, *Atlas: Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi*. 143 (2005), 20-29.

Yüksel, Mehmet. "İslamofobinin Tarihsel Temellerine Bir Bakış: Oryantalizm ya da Batı ve Öteki". *İslamofobi: Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyumu* 18-19 (Kasım 2011).

Zine, Jasmin. "Dealing with September 12th: The challenge of anti-Islamophobia education". *Orbit*, 33/3 (2003), 1-5.